

Olvasói levelek

Vladimir KANTOROVICS

A szerző "Csitateleszkie pizma" c. cikkét (Szibirszkie Ognj. 1975. 9.no. 157-168.p.) KAMARÁS István ismertette.

A 75. évét nemrég ünneplő neves szociográfus érdeklődése az utóbbi években az olvasó és az olvasással foglalkozó kutatások felé fordult. Szigorú kritikus és tekintélyes támogatója lett az olvasással foglalkozó szociográfiai és pszichológiai kutatásoknak. Érdeklődése a külföldi kutatásokra is kiterjed, a magyar olvasáskutatás eredményeit különös figyelemmel kíséri. Ezt mostani tanulmánya legelső lábjegyzete is tanúsítja, amelyben a KMK által kezdeményezett nemzetközi összehasonlító olvasásszociológiai kutatás első eredményeit ismertető füzetből idéz. Egy évvel ezelőtt hozzánk intézett levelében Kantorovics arról írt, hogy milyen fontos érv számára az a megállapításunk, hogy az áttételesen közlő, nem könnyű olvasmánynak számító Sánta és Örkény novellákra a "hivatásos olvasók" (irodalomtudósok, kritikusok, esztéták, szerkesztők) reagáltak legértőbb módon. Mivel a Kritikusok Nemzetközi Szövetségének 1974. évi budapesti konferenciáján komoly visszhangot kiváltó hozzászólásom éppen azt bizonyította, hogy az olvasók tizezrei képesek a hivatásos olvasókéval azonos szintű értelmezésekre, és hogy az olvasói értelmezések nemcsak a szociológia, hanem az irodalomtudomány számára is igen fontos tényanyagot képeznek, arra gondoltam, Kantorovics félreértette kutatási beszámolómnak ezt a megállapítását. Nem ez történt. Amikor felfedeztük a kritikus számára is újat mondani képes olvasót, addigra Kantorovics már azon töprengett, hogy hogyan lehetne megmenteni a tudomány számára a nagytömegű - érzésem szerint a Szovjetunióban egy íróra vagy egy lakosra számítva világviszonylatban is kiemelkedően nagyszámu - olvasói leveleket.

Kantorovics kevesli, hogy az olvasói leveleket csupán "igen" és "nem" szavazatként vegyük számításba. A kritikusok mellett szóló kutatási adatunkat a mindentudó olvasók leveleit lobogtató szerkesztők elleni érvként használja fel. Kantorovics elismeri, és esszéje kiindulópontjává teszi azt a tényt, hogy a kritikusok nem mentesek előítéletektől, "szakmai betegségektől", de leszögezi, hogy az olvasók sem mentesek olvasói előítéletektől, és éppen az olvasói beállítódás és előítélet kutatásának egyik fontos forrását látja az olvasói levelekben. Nemcsak az olvasó szociológiai vizsgálatának fontos forrását látja ezekben a levelekben, hanem az írókat és az irodalmi műhelyeket is jellemző dokumentumnak tartja, és az irodalomszociológiának kínálja fel őket, végül, mint általánosabb társadalmi következtetések levonására alkalmas tényanyagot a szociológusoknak is felajánlja ezeket a leveleket.

Bár nem végzett módszeres kutatást, jó néhány száz olvasói levelet nézett át elemző szemmel Kantorovics, köztük nem egy neki címzettet is. Es-

carpit a "projektív olvasóról" beszél, aki belső életét beviszi a könyvbe, Kantorovics viszont az információt, a tényeket éhező "objektív olvasás" tényét bizonyítja, részben Escarpit saját példájával (avval a kisfiúval, aki a Moby Dick olvasását a cápák élete iránti érdeklődéssel indokolja), részben pedig az olvasói levelekkel.

Kantorovics jól ismeri és nagyra értékeli L.I. Beljaeva pszichológus olvasó-típusait, és az olvasói levelek tanulmányozása közben kiegészítéseket, finomításokat javasol ehhez a tipológiához. Szükségesnek tartja, hogy a legfejlettebb, az adekvát műbefogadásra képes olvasók közül a kutatók kiemeljék azokat az olvasókat, akik nem rendelkeznek magas iskolai végzettséggel vagy szakképzettséggel, és megvizsgálják ezeknek az olvasóknak a titkát. Nem alkot mitoszt az olvasói őstehetségekről, inkább azt szorgalmazza, hogy az oktatás nem kellő hatásosságának okaival többet foglalkozzanak a kutatók.

Nagyon fontos kutatási területnek tartja Kantorovics az írók derékhadát képező "szürke írók" művei visszhangjának vizsgálatát, hiszen hatásuk nem egy esetben - és ezt az olvasói levelek is bizonyítják - szélesebb körű, mint a kiemelkedő íróké.

Az irodalomban tükröződő társadalom tanulmányozása mellett, a társadalom életébe "beleavatkozó" irodalom tanulmányozását is szorgalmazza. Történeti példákat idéz arra, hogy hogyan vették át az olvasók az irodalmi hősök szokásait, hogyan lettek a hősök viselkedési minták, majd arról ír, hogy az irodalmi hősöket utánzó emberek hogyan kerültek be ismét az irodalomba. (Klasszikus példa erre Pecsorin esete.) Kantorovics kétféle irodalomszociológiai kutatás megkezdését sürgeti: az irodalmi hősök katasztrófát és az irodalmi konfliktusok leltárát. Példának és modellnek az UNESCO nemzetközi összehasonlító filmszociológiai vizsgálatát hozza, amely három szocialista országban (Csehország, Jugoszlávia és Lengyelország) és három kapitalista országban (Franciaország, Olaszország, USA) folyik, amelynek keretében 341 film 667 szereplőjét minősítik 134 szociológiai és szociálpszichológiai szempont szerint avval a céllal, hogy a filmek és a filmhősök világából következtetéseket vonjanak le a való világról.

Kantorovics felvet néhány módszertani kérdést is, például a mintavétel és a reprezentáció kérdését. Ma még kevés fogalmunk lehet arról, hogy hogyan képviseli az egyes művek tíz vagy százezer olvasóját a tíz vagy száz, illetve kivételes esetekben félezer vagy ezer levél. Arról sem tudunk sokat, hogy a különböző társadalmi rétegekben hogyan alakul a levélírók aránya, hogy elsősorban miféle lelkialkatu, beállítódású emberek ragadnak tollat. Kantorovics sem tudja még a választ ezekre a kérdésekre, de jónéhány indítékot kiszűr a levelekből. Az autogrammvadászokat, a grafománokat, a saját műveiket küldözgetőket elválasztja a szerkesztőségekben nem túlzottan kedvelt "ráérő" nyugdíjasoktól, akikről bizonyítja, hogy mint levélírók is meglehetősen sok réteget képviselnek, és hogy visszajelzéseik - akár csak mint a mult a jelenre - ugyancsak fontos szociológiai tények.

Írókat motiváló, irodalmi műveket rendelő, azok folytatását sürgető levelekből, majd a művek társadalmi hatását és hatékonyságát igazoló levelekből idéz Kantorovics. Különösen érdekesek a szociográfusok írásaira "válaszó" olvasói reagálások, különösen akkor, amikor a művek kézzelfoghatóan is beleavatkoznak a társadalom életébe, mint például Arganovszkij szociográfiája, amely a kazanyi egyetem antidemokratikus vezetését leplezte le, és többek között a legnagyobb tudósokat állította a kazanyi diákok pártjára.

Beszámolhat már Kantorovics néhány kezdeményezéséről is, például O.Maszlova és V.Sljapentoh kutatásáról. Ők 148 olvasói levelet elemeztek, és az olvasókban élő író-képet próbálták felvázolni az írói cselekvést jelölő igék gyakoriságát és összetételét elemezve. A kutatók: joggal feltételezik, hogy ezek a levelek (illetve bennük az írókkal kapcsolatos elképzelések) az írói én-képet is, és az íróknak az olvasókról kialakított elképzeléseit befolyásolják.

Az esszé zárófejezete a tragikus sorsu Suksinnak a kritikusokat és az olvasókat egyaránt mehökkentő novellájára "válaszó" 34 olvasói levél elemzésével foglalkozik. Ez az elemzés egyaránt bizonyítja az olvasói viselkedésnek az olvasói levelekből is kirajzolódó rendkívüli gazdagságát, valamint a gonoszág genezisével foglalkozó elbeszélés időszerűségét és hatásosságát.

Mit adhat a könyvtárhasználókra vonatkozó kutatás a könyvtártannak?

Dietmar WIEGAND

A szerző Welchen Beitrag kann bibliothekarische Benutzerforschung zur Bibliothekslehre leisten? c. cikkét (DFW Dokumentation Information, 1975. 4.no. 107-111.p.) KATSÁNYI Sándor tömörítette.

Szüksége van-e a könyvtárhasználóra vonatkozó kutatásnak arra, hogy a könyvtártan része legyen? Másrészt: Érdemes-e ez a kutatás arra, hogy a könyvtártan része legyen? Ezek a kérdések a könyvtártan általánosabb problémájához vezetnek el.

Tudomány-e ez a szakterület? A 30-as évek kezdetétől a 60-as évek végéig az NSzK-ban rezignált kételkedés uralkodott a könyvtártan tudományos jellegét illetően. "A könyvtári gyakorlat egyszerűbb és magától érthetőbb, hogyszem szélesebb szakterületet nyujthasson a tudományos kutatásnak" - summázta e korszak kételyeit Leyh. Ilyen előzmények után jelentkezett a gyökeresen újat hozó szemléleti változás a 60-as évek végén. A "Kölni Kollokvium" (1969) már új alapokat jelölt ki a könyvtártan számára. Ez a tan - mint Kölnben megfogalmazták - interdiszciplináris, integráló tudomány. Alapjai: 1. Az üzemtan. 2. Az információ- és kommunikációelmélet. 3. A szociológia, közelebbről a könyvtárszociológia, az empirikus könyvtár- és használókutatás. E tudományok nyujtják az ismereteket és módszereket, melyeket a könyvtártan átvesz, alkalmaz, tárgyának megfelelően módosít, esetleg továbbfejleszt.

Igy megközelítve a könyvtárhasználókra vonatkozó kutatás, ami az Egyesült Államok importáruja, más és több, mint a szociológia iránt érdeklődő könyvtárosok akadémiai játszóttere. Hozzá kell tenni: ez a fiatal szaktudomány már eddigi eredményei alapján is méltó rá, hogy bebocsássák a könyvtártan öreg falai közé. Csakhogy ezzel trójai falovat bocsátanak be: a könyvtártan a szociológiával való integráció után már nem az lesz, ami előtte volt.